

ROLUL CĂILOR DE COMUNICAȚIE ÎN SCHIMBĂRILE CONFIGURAȚIEI ETNO-TERRITORIALE A BUCOVINEI ÎN PRIMA JUMĂTATEA A SECOLULUI AL XX-LEA

SERGHEI HAKMAN

Die Rolle der Verkehrswege in den Veränderungen der ethnisch-territorialen Gestaltung der Bukowina in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts

*(Zusammenfassung)**

Der Artikel präsentiert das Problem der Veränderung der territorialen Zugehörigkeit der Bukowina und zwar die Veränderung ihrer Grenzen während der Weltkriege, sowie die Regelungen, die infolge der komplexen Interaktion verschiedener internationaler Verhältnisse, ethnisch-nationaler und geostrategischer Interessen der beteiligten Mächte vorgenommen wurden. Aufgrund dokumentarischer Quellen analysiert der Verfasser die Besonderheiten der Verwendung des ethnischen Faktors in den internationalen Verhandlungen hinsichtlich der Lösung der territorialen Konflikte. Der vorliegende Beitrag zeigt die Bedeutung der Verkehrswege in der Veränderung der Grenzen der Bukowina nach dem ersten und während des zweiten Weltkriegs. Es wird die Tatsache bestätigt, dass in dem Prozess der Lösung territorialer Konflikte im Falle der Bukowina der ethnische Faktor keine Hauptrolle spielte, sondern wurde er als „Schild“ gegen die öffentliche Meinung der eigenen Völker benutzt. Vorrangig waren die geopolitischen und geostrategischen Faktoren, darunter die Verkehrswege eine bedeutende Rolle hatten.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Bessarabien, Czernowitz, ethnischer Faktor, geopolitische und geostrategische Interessen, territoriale Zugehörigkeit, Eisenbahn.

În perioada integrării Ucrainei, Republicii Moldova și a României în comunitatea europeană și mondială în calitate de parteneri egali, o însemnătate deosebită o capătă istoria relațiilor acestor țări. Aceste relații au fost destul de

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

complicate și prin faptul că, la diferite etape ale istoriei, mai ales în secolul al XX-lea, aceste țări au simțit niște modificări ale configurației frontierelor, fiind consecințe ale schimbării apartenenței statale ale unor teritorii. În studiul nostru, am încercat să renunțăm la „punerea în lumină a dreptății istorice”, luând în considerație faptul că problema adevărului istoric e destul de dureroasă nu numai în istoriografia, ci și în conștiința cetățenilor Ucrainei, României și, în mare măsură, a Republicii Moldova, deoarece „dreptatea istorică” pentru fiecare stat era diferită și această situație, în marea ei măsură, rămâne neschimbată și la ora actuală. După părerea noastră, trebuie să analizăm realitatea istorică cu toate aspectele ei complicate și controversate și, în sfârșit, cu încercările de a fundamenta „dreptatea istorică” sau „nedreptatea istorică”, care a avut loc în cadrul soluționării problemelor etno-teritoriale. Mai ales că factorul etno-național, deși era luat în considerație de către conducerea acestor țări în procesul soluționării problemelor teritoriale, totuși cel mai des el devenea în mâinile lor un instrument pentru satisfacerea intereselor geopolitice și strategice ale statelor proprii.

Problema Bucovinei în anii conflagrațiilor mondiale a constituit, până în anii din urmă, un subiect mai puțin abordat atât de istoriografia ucraineană, cât și de cea română, moldovenească și rusă. În perioada post-sovietică sau post-socialistă, au apărut numeroase lucrări științifice (Vasyl Botușanskiy, Ihor Burkut, Olexa Romanet, Serhii Popyk, Ievhen Sahnovski, Serhii Troyan, Vladimir Fisanov, Gheorghe Buzatu, Emil Bold, Valeriu Veratec, Valeriu Fl. Dobrinescu, Vasile Dudaș, Radu Economu, Ion Constantin, Florin Constantiniu, Anton Moraru, Pavel Moraru, Ioan Scurtu, Constantin I. Stan, Dumitru Suci, Constantin Hlihor, Ion Țurcanu, Pavel Cernavodeanu, Ion Șișcanu), care au acoperit diverse aspecte ale istoriei acestei regiunii, în special legate de schimbările ei statale. Unele probleme istorice ale ei au o anumită reflectare asupra relațiilor acestor țări și la etapa actuală. Printre aceste probleme de influență asupra relațiilor bilaterale, un loc deosebit îl ocupă problema Bucovinei, a cărei soartă a fost destul de dramatică, mai ales în secolul al XX-lea, când nordul ei și-a schimbat apartenența statală de câteva ori. Nu întâmplător, istoricul ucrainean contemporan Vladimir Fisanov a numit-o „punct geopolitic fluctuabil”¹. Unele lucrări aparțin și autorului acestui articol².

În această lucrare, am încercat să facem o analiză a rolului căilor de comunicație asupra destinului Bucovinei, a configurației frontierelor ei pe fundalul mișcărilor naționale și planurilor strategice ale țărilor beligerante, dat fiind faptul

¹ Владимир Фисанов, *Проблема безопасности в условиях подвижных геополитических точек: случай с Буковиной*, // Пограничные районы на постсоветском пространстве: нетрадиционные аспекты безопасности. Материалы семинара (Черновцы, октябрь 1996 г.), Киев, Изд. Феникс, 1997, с. 88.

² Сергій Гакман, *Бессарабія та Буковина між миром і війною* (Питання Буковини та Бессарабії в міжнародних відносинах, 1917 – 1940 рр.): Монографія, Чернівці, Вид-во Зелена Буковина, 2009, 208 с.

că infrastructura de transport a unei regiuni sau țări și dezvoltarea ei influențează pozitiv nu numai asupra stării economice, ci și asupra poziției geopolitice și geostrategice.

Dacă analizăm istoria secolului al XX-lea, Bucovina apare ca problemă teritorială la începutul primei conflagrații mondiale, când teritoriul ei era revendicat atât de Imperiul Rus, cât și de Regatul Români. Prin urmare, delimitarea ei etnică, iar mai târziu teritorială, era imposibilă fără consimțământul guvernelor din Petrograd și București. Încă la 18 septembrie/1 octombrie 1914, a fost semnată o convenție secretă ruso-română, în funcție de care Rusia a recunoscut integritatea teritorială a României și dreptul ei de a-și alipi „regiunile Monarhiei Austro-Ungare, care sunt locuite de români [...] în momentul în care ea l-ar fi considerat oportun”³. România, în schimb, se obliga să aibă o poziție neutră față de Antanta⁴.

Referitor la Bucovina, se preconiza utilizarea principiului etnic în delimitarea ei. Partea română considera că frontiera ar trebui să treacă pe râul Prut, partea rusă, nefiind de acord cu această propunere, considera că ea poate fi gata de a-i ceda României întreg teritoriul „între râurile Suceava și Siretul Mare”, cu limita de nord de la punctul Slobozia, prin stația de cale ferată Hliboca (Adâncata) spre Seletin.

Tratativele îndelungate dintre țările Antantei și România s-au finalizat prin semnarea Tratatului din 4/17 august 1916. Conform art. IV, limitele teritoriale erau următoarele: „De pe Prut, dintr-un punct al frontierei existente între România și Rusia, situat în apropierea localității Noua Suliță, linia de demarcare urca de-a lungul râului până la hotarele Galiției, la confluența Prutului cu Ceremușul. În continuare, ea urma «hotarele» dintre Galiția și Bucovina și dintre Galiția și Ungaria...”⁵. Aceasta era un fel de plată a aliaților pentru intrarea României în război de partea lor. În memoriile sale, Joffre consemna foarte limpede faptul că, la sfârșitul lunii iunie 1916, „toate condițiile reclamate de România erau îndeplinite sau pe punctul de a fi îndeplinite, în particular, munițiile și materialul de război, care urma să sosească din Rusia, dar mai ales ofensiva rusă, care atingea Carpații. Dacă România lăsa să treacă acest moment decisiv – subliniază el în continuare –, concursul ei militar riscă să piardă orice eficacitate”. Apoi adaugă: „Mai ales în ochii rușilor”⁶.

La 14/27 august 1916, România a început o mobilizare generală și a declarat

³ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita S.A.N.I.C.), Fond *Președenția Consiliului de Miniștri*, dosar 126/1920–1935, fil. 126–130.

⁴ *Ibidem*; Василь Ботушанський, *Букovina у дипломатичній боротьбі за втягнення Румунії у війну на боці австро-німецького блоку (1914–1916 рр.)* // Питання історії України: Збірник наукових статей, Чернівці: Золоті литаври, 1999, с. 276–285.

⁵ Dumitru Preda, *România și Antanta. Avatarurile unei mici puteri într-un război de coaliție 1916–1917*, Iași, Institutul European, 1998, p. 81–82.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

război Austro-Ungariei⁷. Și, totuși, în consecință, România a intrat în război într-o perioadă nu prea favorabilă pentru ea, doar în 120 de zile de război armata română a pierdut două treimi din teritoriul național și 400 000 de oameni. În decembrie, guvernul și ceea ce mai rămăsese din armată s-au evacuat în Moldova sub „umbrela protectoare” a trupelor rusești, de peste un milion de oameni⁸. Cu mult mai târziu, ca urmare a luptelor crâncene de pe fronturile primei conflagrații mondiale, țările Antantei au reușit să atingă schimbări esențiale și, la 21 octombrie/3 noiembrie 1918, a fost semnat un armistițiu între Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Austro-Ungaria, pe de altă parte⁹.

Forțele aliate, care vizau eliberarea în continuare a teritoriilor românești, au început pregătirile pentru reintrarea României în război de partea Aliților. Ca urmare, guvernul român a trimis comandantului trupelor germane și austro-ungare din România, feldmareșalului Makkenzen, un ultimatum cu cererea de a evacua trupele sale în termen de 15 zile, și, deoarece aceasta nu a fost pus în aplicare pe deplin, la 27 octombrie/9 noiembrie 1918 a fost transmis, în plus, un ultimatum, cu termenul de 24 ore, cu cererea de eliberare a teritoriului României de trupele germane și cu declarația de denunțare a Tratatului de Pace de la București¹⁰. În aceeași zi, regele României, Ferdinand, i-a trimis președintelui francez R. Poincaré și prim-ministrului G. Clemenceau o declarație despre aderarea la „cauza comună” și dorința de a reinnoi lupta „pentru realizarea idealurilor naționale”¹¹.

Așadar, cu o zi înainte de semnarea, la 29 octombrie/11 noiembrie 1918, a armistițiului dintre Germania și Puterile Aliate și Asociate și încheierea de fapt a războiului, România, revenind la tabăra Antantei, a ajuns printre țările învingătoare¹². Ulterior, politicienii români menționau că România s-a poziționat de partea statelor aliate înainte de a semna armistițiul cu Alianța cvadruplă, pentru a avea un rol activ în eliberarea teritoriul ei național. Radu Economu subliniază faptul că „niciodată prevederile Tratatului de Pace de la București, din 7 mai 1918, n-au fost puse în aplicare, deoarece Tratatul n-a fost sancționat și promulgat de rege”¹³.

⁷ 1918 la români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoșterea ei internațională. 1918: Documente externe*, vol. 2., 1916–1918, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 812–813.

⁸ Glenn Torrey, *Primul Război Mondial și Unirea din 1918*, în Ș. Andreescu, D. Berindei, S. Brezeanu ș.a., *O istorie a românilor: Studii critice*, Cluj-Napoca, Editura Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998, p. 220–221.

⁹ *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 3, p. 32–41.

¹⁰ Constantin I. Stan, *Generalul Henri Mathias Berthelot – sprijinitor al cauzei naționale românești*, în „Sargetia – Acta Musei Devensis”, Deva, XXV, 1992–1994, p. 779.

¹¹ *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 3, p. 32–41; Діло, 6 падол. (листоп.)/1918; I. Calafeteanu, C. Popișteanu (coord.), *Politica externă a României: Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 166.

¹² *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 3, p. 52–70.

¹³ Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 95.

Consecințele crizei generale a Imperiului Austro-Ungar, criză cauzată de înfrângerea lui în Primul Război Mondial, au exacerbât contradicțiile interne pe întreg teritoriul său, în primul rând a celor etnice, s-au activizat procesele de autodeterminare națională a popoarelor care locuiau în această monarhie. Procesele de renaștere etnică erau caracteristice și pentru Bucovina în perioada respectivă.

Așadar, președintele Clubului Parlamentar Român de la Viena, C. Isopescu-Grecul, a declarat că în cadrul Austriei trebuie creată o autonomie românească, în componența cărei trebuiau să intre Transilvania, Banatul, sudul Bucovinei pe linia râului Prut, cu includerea de partea românească a Cernăuților. Un alt grup de intelectuali români, în frunte I. Flondor, a organizat, la 27 octombrie 1918, la Cernăuți, o adunare a românilor din Bucovina¹⁴. Această adunare, numită Constituantă, a decis „Unirea Bucovinei întregi cu celelalte țări românești într-un stat național independent” și purcederea „în acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria”¹⁵.

În această situație dificilă și contradictorie, Comitetului Național Ucrainean a organizat, la 3 noiembrie 1918, Vecea Poporului, care a determinat definitiv poziția ucrainenilor bucovineni și orientarea lor spre unirea cu un stat ucrainean unitar. Acest lucru a și fost consfințit în hotărârea adoptată, în care, pe lângă altele, se menționa că „orașul Cernăuți, precum și județele politice Zastavna, Coțmani, Vășcăuți și Vijnița în întregime, iar județele Cernăuți și Siret, cu excepția comunităților care au fost marcate de ultimele două recensăminte ca majoritar românești; în sfârșit, acele comunități ale județelor Storojineț, Rădăuți, Câmpulung, în care ultimele două recensăminte indică majoritatea ucraineană, formează, separate de partea românească a ținutului, o regiune teritorială ucraineană”. În calitate de autoritate supremă în regiunea ucraineană nou-creată a Bucovinei, a fost recunoscută Rada națională ucraineană a Statului Vest-Ucrainean, pe care participanții la Vece au rugat-o să ia cât mai repede în mâinile sale administrarea ținutului. În hotărârea Vecei, era prevăzută recunoașterea de către ucraineni a dreptului tuturor minorităților naționale la viață politică, drepturi egale cu ucrainenii. Ele puteau să aibă reprezentanți în Rada națională ucraineană. Totodată, în hotărârea finală a Vecei a apărut un punct care nu era în proiectul acesteia: „Vecea dorește alipirea părții austriece a pământului ucrainean la Ucraina”. Recunoscând puterea Radei naționale ucrainene și înțelegând necesitatea privind constituirea ei legislativă, Vecea a înaintat Radei rugămintea de a pregăti o constituție pentru întreaga regiune ucraineană, adică Statul Vest-Ucrainean, pe principii democratice, și anume: drepturi egale pentru toți cetățenii indiferent de

¹⁴ Державний архів Чернівецької області (în continuare – ДАЧО). Фонд 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп. 1, спр. 2, арк. 1–5; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917–1918: Documente*, antologie de I. Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 259.

¹⁵ „Monitorul Bucovinei”, 2 ianuarie 1918; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România...*, p. 259–260.

sex sau naționalitate¹⁶.

La 6 noiembrie 1918, Comitetul Ucrainean din ținut, în frunte cu Omelean Popovici, sprijinit de un grup de români, în frunte cu Aurel Onciul, a preluat pe cale pașnică puterea de la administrația austriacă a ținutului, ucrainenii – în nordul, și românii – în sudul Bucovinei, în orașul Cernăuți fiind formată o administrație paralelă ucraineano-română, în comunele mixte administrația locală urma să fie instalată prin înțelegerea comunităților¹⁷. O asemenea stare a lucrurilor urma să rămână până la rezolvarea destinului Bucovinei la Conferința de Pace¹⁸.

Însă guvernul lui Marghiloman, printr-unul dintre ultimele sale acte, decidea „trimiterea ajutorului necesar românilor bucovineni”¹⁹. La 11 noiembrie 1918, trupele române au intrat în Cernăuți²⁰. După afirmația Legației române de la Paris în publicația din ziarul „L’Etoile rouge”, din 29 noiembrie 1918, marșul armatei române în nordul Bucovinei a fost hotărât de Comandamentul trupelor aliate, de generalul Berthelot²¹. Totodată, publicarea acestei declarații de la Paris putea fi considerată și ca o confirmare a declarației lui Iancu Flondor la ședința Consiliului Național Român din 12 noiembrie 1918, referitor la faptul că decizia guvernului român de a introduce trupele militare în întreaga Bucovină a fost coordonată cu Antanta și era, de asemenea, în concordanță cu interesele ei²².

La 28 noiembrie 1918, sub egida Consiliului Național Român, în Palatul Mitropolitan din Cernăuți a avut loc Congresul General al Bucovinei²³. În conformitate cu ordinea de zi, intitulată *Stabilirea raportului politic al Bucovinei față de Regatul Român*, a fost luată decizia cu privire la „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României”, susținută, de asemenea, de comunitatea poloneză și de cea germană²⁴.

¹⁶ *Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917–1941. Документи й матеріали*, Чернівці, Облвидав, 1958, с. 125–126; *Народне віче Буковини 1918–1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.*, Чернівці, Прут, 1994, с. 116–117.

¹⁷ „Діло”, 18 падол./1918; Radu Economu, *op.cit.*, p. 143.

¹⁸ Serghei Hacman, *Procesele de autodeterminare națională din Bucovina în toamna anului 1918*, în volumul *1918. Sfârșit și început de epocă*, Satu-Mare – Zalău, Editura Lecon Zalău, Editura Muzeului sătmărean, 1998, p. 191–206.

¹⁹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania Armatei Române din 1918–1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 84.

²⁰ „Monitorul Bucovinei”, 14 noiembrie 1918.

²¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 12.

²² ДАЧО, Фонд 6, Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, Оп. 1, Спр. 2, арк. 18.

²³ Radu Economu, *op. cit.*, p. 37.

²⁴ S.A.N.I.C., Fond *Președenția Consiliului de Miniștri*, dosar 17/1918, fil. 26–29; „Monitorul Bucovinei”, 5 ianuarie 1918; *Документы Объединения (1859–1918)*, în „Cugetul”, nr. 2/1992, p. 63; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei...*, p. 333–335; Florin Pintescu, *Atitudinea germanilor din*

După război, la Conferința de Pace de la Paris, delegația română a încercat să dovedească dreptul României de a-și alipi întreaga Bucovină, pregătind în acest scop un memoriu, în care se amintea de acordul din august 1916 dintre Puterile Aliate și Asociate și România, de argumente istorice și de hotărârile Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, referitor la unirea ei cu România. În afară de argumente istorice, au fost, de asemenea, prezentate argumente geopolitice și economice, în conformitate cu care delegația română încerca să demonstreze că divizarea Bucovinei va afecta în mod negativ interesele economice ale populației, orientate spre România. Conform opiniei membrilor delegației, calea ferată principală Cernăuți – Zaleszczyki, care conecta sistemul feroviar din Bucovina cu rețeaua din Galiția, trebuia să treacă în proprietatea României. Totodată, luând în considerație bazinul hidrografic, delegația română considera că Ceremușul trebuia să treacă sub aceeași administrare cu Prutul, caz în care reglementarea acestor probleme urma să fie efectuată în comun²⁵.

În chestiunile delimitării frontierelor românești, comisia a pus de câteva ori în dezbateră problema posibilelor granițe ale Bucovinei, analizând și sugestiile delegației românești. Interesant este faptul că această comisie a hotărât că se va călăuzi, în afară de principiul etnic, încă de două principii: cel economic (pe cât e posibil, să nu taie căile ferate cu frontierele) și cel strategic (de a se „apăra” împotriva comunismului și revanșismului)²⁶.

Menționăm faptul că, insistând asupra revendicării întregului teritoriul al Bucovinei și nu numai până la Prut, după cum era indicat în Acordul dintre România și Antanta, din 4/17 august 1916, delegația română a menționat importanța rutelor de comunicație pentru dezvoltarea în continuare a ținutului. Printre documentele prezentate la Conferința de delegația României a fost și un studiu în care erau expuse considerentele părții românești, care argumentau necesitatea includerii în cadrul României a teritoriul bucovinean dintre Prut și Nistru. Printre cele șase argumente referitoare la imposibilitatea renunțării părții române la această parte a ținutului erau și următoarele două: „2. Singura șosea care leagă Cernăuții cu Hotinul trece tot prin această regiune; 3. Singura cale ferată care leagă Bucovina și nordul Moldovei cu nordul Basarabiei trece de la Cernăuți la Noua Suliță tot prin acest teritoriu. Dacă această cale ferată se pierde, relațiile economice între cele trei regiuni indicate mai sus ar fi cu totul compromise, fiindcă cea mai aproape cale ferată care ar putea face această legătură trece pe la Iași, Bălți, Ocnița, făcând un ocol de 250–300 km”²⁷.

Bucovina față de regimul românesc în anul 1919, în „Codrul Cosminului». Analele științifice de istorie ale Universității «Ștefan cel Mare», Suceava, serie nouă, V, 1999, p. 267.

²⁵ S.A.N.I.C., Fond *Președenția Consiliului de Miniștri*, dosar 17/1918, f. 26–29; *Документы Объединения...*, p. 63; Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 267.

²⁶ Виноградов В. Н., *К оценке дипломатии Ионела Брэтиану // Первая мировая война: дискуссионные проблемы истории*, Москва: Наука, 1994, с. 95.

²⁷ *Desăvârșirea unității național statale...*, p. 569.

La rândul său, regimul bolșevic n-a avut în această perioadă interese speciale referitoare la Bucovina. Drept excepții, au fost anumite acțiuni diplomatice și militare în primăvara anului 1919, care, conform opiniei noastre, au fost motivate de considerente strategice și aveau ca obiectiv unirea, prin Galiția și Bucovina, a forțelor comuniste ruse, ucrainene și maghiare. Despre acest rol strategic, care-i revenise acestei zone remarca și delegatul partidului comunist al Galiției, O. Korfe: „Evenimentele din Ungaria au pus Galiția între două republici sovietice... Acest fapt cred că l-a simțit și Antanta, ceea ce lămurește faptul încercării ei de a împăca Polonia cu Ucraina, ca pe urmă să le folosească pe ambele împotriva bolșevismului”²⁹. Necesitatea unirii trupelor republicilor sovietice reiese și din telegramele dintre Guvernul Ungariei Sovietice, din perioada lui scurtă de existență, cu guvernele Ucrainei Sovietice și al Rusiei Sovietice, publicate deja în perioada postcomunistă²⁸.

În special în telegrama din 26 martie 1919 – trimisă de către comandantul suprem al Armatei Roșii I. Vațetis și de membrul Consiliului Militar Revoluționar S. Aralov comandantului de oști V. Antonov-Ovseenko –, se clarifică faptul că „înaintarea spre vest e necesar să fie adusă până la frontierele de sud-est ale Galiției și ale Bucovinei”, deoarece aceasta este necesar pentru stabilirea „unei legături nemijlocit strânse cu trupele sovietice ale Ungariei”²⁹. Totodată, această operațiune urma să fie asigurată de anumite resurse umane. La 11 aprilie 1919, președintele Consiliului Comisarilor Poporului și Comisar în Afacerile Externe al R.S.S. Ucrainene, C. Rakovski, a cerut de la șeful Consiliului Militar Revoluționar al R.S.F.S. Ruse, L. Troțki, „să fie repetat într-o formă categorică despre trecerea de pe Frontul Rusesc” spre comandamentul ucrainean „a tuturor originarilor din România, Dobrogea, Basarabia și Bucovina [...], pentru punerea în aplicare a planului strategic de legătură cu Ungaria”³⁰. Ca urmare, la 13 aprilie, L. Troțki a dat ordin comandanților Armatei 1, 2, 3, 4 și 5 „să fie scoși din funcție toți originarii din România, Dobrogea, Basarabia și Bucovina” și să fie trimiși la Moscova la dispoziția lui³¹.

La 17 aprilie 1919, Bella Kun s-a adresat către Lenin cu rugămintea ca Armata Roșie rusă „să efectueze o deplasare cu cele mai mari forțe posibile în direcția generală spre Cernăuți”. Se adăuga că, dacă atacul nu este posibil pe linia întregului front român, partea ungară cerea „să susțină lovitura principală în direcția Cernăuți, cu acțiuni active demonstrative” pe alte segmente ale frontului, adăugând că aceasta este o condiție de existență a Republicii Sovietice Ungare³². A doua zi, Bella Kun, într-o telegramă trimisă Comisarului Afacerilor Externe al

²⁸ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика. 1919 год: Документы и материалы*, Москва, Изд-во Международные отношения, 1990, 328 с.

²⁹ *Ibidem*, p. 26.

³⁰ *Ibidem*, p. 69–70.

³¹ *Ibidem*, p. 73–74.

³² *Ibidem*, p. 82.

R.S.F.S. Ruse G. Chicherin, pentru a fi transmisă ulterior lui Lenin, informa că trupele române au trecut în ofensivă, fapt care a forțat armata ungară să se retragă. El ruga, din nou, ca „Armata Roșie să înceapă operațiuni atât împotriva Galiției, cât și împotriva Cernăuților”, operațiuni extrem de importante, atât din punct de vedere strategic, cât și moral³³.

Așadar, liderii bolșevici intenționau „ca prin Basarabia, Bucovina și Galiția să se întindă o mână de ajutor Republicii Sovietice Ungare”³⁴, încercând astfel să unească fronturile republicilor sovietice. Foarte clar se evidențiază rolul Bucovinei și al Galiției în planurile strategice ale conducerii bolșevice în telegrama cifrată din 21 aprilie 1919, expediată de V. I. Lenin către I. Vațetis și S. Aralov. Printre altele, în telegramă era menționat: „Înaintarea spre Galiția și Bucovina este necesară pentru legătura cu Ungaria Sovietică. Această sarcină trebuie realizată cât mai repede și cât mai puternic, iar, în afara cadrului ei, nu are rost nicio ocupare a Galiției și a Bucovinei”³⁵.

Cele expuse mai sus lămuresc pașii diplomaților guvernului sovietic rus și ai celui ucrainean, care, la 1 mai 1919, au înaintat Ministerului de Externe al României o notă, cerând evacuarea imediată a trupelor române din Basarabia, iar pe data de 2 mai, guvernul sovietic ucrainean a trimis o notă cu cerința „să declare în 48 de ore despre acordul lor de a evacua imediat trupele sale din Bucovina”. În notă se specifică: „Clasa muncitoare din Ucraina nu poate să permită, ca între Ungaria Sovietică și Ucraina Sovietică Bucovina să rămână subjugată”³⁶.

Ar trebui de remarcat faptul că această acțiune diplomatică a fost planificată de către conducerea sovietică de câteva zile. Motivația și scopul ei final, într-o anumită măsură, pot fi dezvăluite și datorită conținutului conversației duse de către C. Rakovski, prin „linia directă” telegrafică, în data de 28 aprilie 1919. În special, el menționa: „Ca o demonstrație politică care ar însoți ofensiva noastră în Bucovina și Basarabia, poate fi trimisă o notă României și garanților ei, aliaților. Ca punct central în această notă poate fi Acordul ruso-român din 5 martie anul trecut. El ne creează o bază directă îndemânoasă pentru niște acțiuni militare împotriva românilor, al căror obiectiv ar putea fi Basarabia, iar, de fapt – răsturnarea burgheziei române și unirea, peste cadavrul ei, cu Ungaria. Această acțiune va sprijini starea de spirit din Ungaria”. Mai departe, șeful Consiliului ucrainean al Comisarilor Poporului a subliniat: „Operațiunile contra românilor le pregătim folosind, în mod explicit, elemente internaționale și basarabene, astfel încât acestea să nu meargă în detrimentul executării directivei lui Vladimir Ilici [Lenin, n. n. – S. H.]. Eu personal cred că operațiunile noastre în Bucovina și Basarabia le vom efectua sub firmă locală, fără a ne dezvălui”. În aceeași conversație se menționa că

³³ *Ibidem*, p. 85.

³⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 651–652.

³⁵ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика*, c. 93.

³⁶ *Бротьба трудящих...*, c. 172–173.

în Odesa deja se pregătește un guvern pentru Basarabia din cadrul „tovarășilor basarabeni”³⁷.

Menționăm că, după căderea Republicii Sovietice Ungare, România a intensificat activitatea sa în nordul Bucovinei. Luând în considerație acordurile semnate în anii precedenți între România și țările Antantei, participarea activă a armatei române în lupta contra Ungariei, necesitatea evacuării armatei române din Budapesta și alți factori, la 1 august 1919, Comisia în chestiunile române și iugoslave a recomandat Consiliului Suprem al Antantei să includă întreaga Bucovină în componența României³⁸. La 10 septembrie 1919, reprezentanții Puterilor Aliate și Asociate și Austria au semnat Tratatul de Pace de la St. Germain en Laye, cu textul articolului 59, cu privire la suveranitatea României asupra Bucovinei³⁹, frontierele cărei urmau să fie stabilite mai târziu. Linia de frontieră a Bucovinei a fost recunoscută de către Consiliul Suprem al Antantei ca aparținând în întregime României, pentru a-i păstra „integritatea teritoriului ei istoric, cu excepția unui aliniament mic necesar pentru a nu întrerupe legătura feroviară între orașele galițiene Horodenka și Zaleszczyki”. Pentru o perioadă de timp, cinci localități bucovinene au fost incluse în componența Poloniei, ca plată, pentru a nu întrerupe calea ferată, trecută de asemenea sub administrare poloneză⁴⁰. Problema acestui segment al frontierei s-a discutat în ședințele Comisiei mixte româno-polone pentru delimitarea frontierelor dintre cele două țări, în perioada dintre 1921 și 1935. La 26 ianuarie 1928, s-a convenit ca aceste localități ale Bucovinei istorice să revină României⁴¹.

Așadar, interesul bolșevicilor față de Bucovina, manifestat în primăvara anului 1919, a fost legat de considerente militare strategice, în care un loc deosebit îl aveau căile de comunicație, necesare pentru unirea, prin Galiția și Bucovina, a forțelor comuniste ruse, ucrainene și maghiare. După răsturnarea puterii sovietice în Ungaria, interesul bolșevicilor față de Bucovina a dispărut pentru mai mulți ani.

De căile ferate sunt legate și schimbările teritoriale din iunie-iulie 1940. La 23 august 1939, la Moscova, a fost semnat Pactul sovieto-german de neagresiune⁴² și Protocolul adițional secret la el⁴³. Protocolul adițional secret de la

³⁷ Виноградов В. Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л. Е., Покивайлова Т. А., *Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии: Документы и материалы*, Москва: Индрик, 1996, с. 267–268.

³⁸ Шевченко Ф. П., Михайлина П.В., Романець О. С., *Нариси з історії Північної Буковини*, Київ: Наукова думка, 1980, с. 260.

³⁹ *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 4, p. 310.

⁴⁰ Центральний державний історичний архів у Львові, Фонд 581, Оп. 1, Спр. 93, арк. 8–11; ДАЧО, Фонд 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, Оп. 1, спр. 115, арк. 1–2; *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 5, p. 380.

⁴¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 105.

⁴² СССР – Германия. 1939: *Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г.* В 2-х т., т. 1, Vilnius, Изд-во Mokslas, 1989, с. 61–62.

⁴³ *Советско-германские документы 1939–1941 гг. Из Архива ЦК КПСС // Новая и новейшая история*, №. 1/1993, с. 89–90.

23 august 1939, prin care era prevăzută delimitarea „sferelor de interese” între U.R.S.S. și Germania, care se găsea din punct de vedere juridic în contradicție cu suveranitatea și independența unor terțe țări – fapt care este considerat de istoricul rus M. Semireaga drept tratat de alianță⁴⁴ –, a fost semnat în acel moment când „Stalin a înțeles că a devenit arbitrul situației”. După părerea cercetătorului francez Stéphane Courtois, „fiecare dintre cele două tabere are o nevoie imperioasă de a se alia cu el. Va face deci târgul cu cel care oferă mai mult”⁴⁵.

Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, includerea în componența U.R.S.S. a teritoriilor Ucrainei de Vest și ale Belorusiei de Vest, desfășurarea prielnică pentru Uniunea Sovietică a relațiilor internaționale în anii 1939–1940, l-au adus pe Stalin la hotărârea de a realiza punctul trei al Protocolului adițional secret prin care erau delimitate „sferele de interese” între U.R.S.S. și Germania.

La 23 iunie 1940, guvernul sovietic a înștiințat oficial Berlinul despre necesitatea realizării pretențiilor teritoriale sovietice față de România. După cum remarca în memoriile sale fostul consilier al Ambasadei germane în U.R.S.S., Gh. Hilger, „guvernul sovietic, îngrijorat de succesele neașteptate ale Germaniei în Franța, a hotărât să-și lărgească și să-și întărească pozițiile în ritm accelerat, ca să obțină un folos maxim din rezultatul tratatelor încheiate cu Germania, în legătură cu separarea intereselor mutuale”⁴⁶. În prima variantă, revendicările se refereau la întregul teritoriu al acestei provincii⁴⁷, dar, după convorbirea lui Molotov cu Schulenburg, din 25 iunie 1940, partea sovietică și-a limitat pretențiile doar la partea de nord a Bucovinei cu orașul Cernăuți⁴⁸.

La 26 iunie 1940, Molotov i-a remis lui Gh. Davidescu, ministrul României la Moscova, o notă ultimativă, cu termen de 24 de ore, cerând Basarabia și nordul Bucovinei. Argumentând necesitatea modificărilor teritoriale, partea sovietică folosea și factorul etnic. Nu întâmplător, în cunoscuta notă înaintată României, se vorbește, printre altele, despre transmiterea „către Uniunea Sovietică a acelei părți a Bucovinei, a cărei populație este legată în marea sa majoritate de Ucraina Sovietică prin comunitatea sorții istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compoziție națională”. Se mai specifica, în notă, că „un astfel de act ar fi cu atât mai just, cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației

⁴⁴ Михаил Семиряга, *Тайны сталинской дипломатии. 1939–1941*, Москва, Изд-во Высшая школа, 1992, с. 43.

⁴⁵ Stéphane Courtois, „Aldine”, supliment al ziarului „România liberă”, 29 martie 1996.

⁴⁶ Густав Хильгер, *1939-й: свидетельства очевидца // Дипломатический ежегодник. 1989*, Москва, Изд-во Международные отношения, 1990, с. 329.

⁴⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României (în continuare se va cita Arh. M.A.E.), Fond 1920–1944/U.R.S.S. *Telegramme Moscova 1939–1940*, vol. 3, fila. 12.

⁴⁸ СССР-Германия. 1939–1941. *Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941 г.* В 2-х т., т. 2, Vilnius, Изд-во Mokslas, 1989, с. 56, 63.

Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia⁴⁹. Tot în calitate de mijloc de despăgubire pentru faptul că „România a exploatat un timp destul de îndelungat Basarabia”, era considerat și tezaurul BNR, transportat la Moscova pentru păstrare în timpul Primului Război Mondial, și pe care sovieticii refuzau să-l restituie României⁵⁰.

Vom menționa faptul că aceste acțiuni diplomatice se bazau pe niște pregătiri militare fundamentale. În scopul pregătirii și efectuării operațiunilor militare, prin joncțiunea regiunii militare speciale Kiev și a regiunii militare Odesa ale armatei sovietice, a fost creat Frontul de Sud, a cărui conducere a fost încredințată generalului de armată Gh. Jukov.

Marele Stat Major al Armatei Roșii a elaborat două variante de acțiune a trupelor sovietice. Prima variantă prevedea un plan de acțiuni pentru cazul în care Guvernul României nu va accepta evacuarea din Basarabia și Bucovina. În această situație, urma să se execute o lovitură concentrată prin intermediul Armatei a 12-a de-a lungul Prutului, în direcția orașului Iași, iar Armata a 9-a trebuia să declanșeze ofensiva la sud de Chișinău, spre Huși. Planul militar prevedea încercuirea trupelor române în regiunea Bălți – Iași. Varianta a doua prevedea acțiuni în cazul când trupele române urmau să se retragă de bună voie la vest de Prut. Conform acestui plan, misiunea trupelor sovietice consta în ieșirea foarte rapidă la Prut, pentru a lua sub control retragerea trupelor române. Drept bază a acțiunilor, a fost adoptată prima variantă⁵¹.

Către 26 iunie 1940, comandamentul Armatei Roșii a concentrat, în preajma hotarului de est al României, 32 de divizii de infanterie, două divizii de infanterie motorizată, șase divizii de cavalerie, 11 brigăzi de tancuri, trei brigăzi de desant aerian, 16 regimente de artilerie din rezerva comandantului-șef, 14 regimente de artilerie de corp și patru divizioane separate de artilerie⁵². În direcțiile principale de ofensivă, a fost asigurată o superioritate aproape triplă în forță vie și tehnică de luptă⁵³. În ceea ce privește numărul de trupe românești, la 15 iunie 1940, adică la începutul operațiunii militare sovietice, în direcția estică a României erau dislocate trei divizii de cavalerie și 25 de divizii de infanterie, o brigadă moto-mecanizată,

⁴⁹ Arh. M. A. E., Fond 1920–1944/ U.R.S.S., *Telegrame Moscova 1939–1940*, vol. 2, fil. 460–462.

⁵⁰ СССР-Германия. 1939–1941, т. 2, с. 63; Adrian Cioroianu, *Cea mai frumoasă poveste. Câteva adevăruri simple despre istoria românilor*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2013, p. 58–59.

⁵¹ *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, selecție Ion Șișcanu, Vitalie Văratec, Chișinău, 1991, p. 26; 28 июня: Документы свидетельствуют, Составитель Ион Шишкану, Михаил Черненко, în „Cugetul”, nr. 3, 1991, с. 18.

⁵² Ion Șișcanu, *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române, 1940*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 1996, p. 25.

⁵³ Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (în continuare se va cita Arh. O.S.P.R.M.), Fond 50, inv. 2, dosar 153, fila 74; Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, București, Editura Tempus România, 1994, p. 283; 28 июня: Документы свидетельствуют..., с. 18.

două brigăzi de vânători de munte, o divizie de cavalerie motorizată. Cele mai multe dintre aceste unități militare erau desfășurate nu în Basarabia, ci pe teritoriul Vechiului Regat⁵⁴.

De îndată ce intră în posesia ultimatumului sovietic, guvernul român s-a adresat guvernelor Germaniei, Italiei, Turciei, Iugoslaviei și Greciei, dorind să cunoască poziția guvernelor respective și posibilitatea de a fi susținut de ele⁵⁵. Negăsind o susținere fermă din partea lor, România a fost nevoită să evacueze teritoriile Basarabiei și nordului Bucovinei, în conformitate cu notele ultimative sovietice⁵⁶.

În 28 iunie 1940, trupele Frontului de Sud au trecut Nistrul și au pătruns pe teritoriul Basarabiei și nordului Bucovinei. Trupele române aveau ordin să se retragă în mod organizat. În timpul retragerii trupelor române și al înaintării trupelor sovietice, au avut loc ciocniri militare, încălcări grave ale condițiilor de transmitere a teritoriilor, care au dus la pierderea multor vieți omenești. Din cauza organizării proaste a forțării Nistrului, au fost victime în rândul Armatei Roșii. Au fost înregistrate cazuri când unele unități militare sovietice au făcut uz de artilerie și tancuri, provocând ciocniri în care și-au găsit moartea mulți soldați din ambele părți⁵⁷.

Istoricul român Vitalie Văratec, referindu-se la câteva documente de arhivă recent descoperite, susține că, în conformitate cu opinia părții germane, problema Basarabiei, după negocierile din perioada august-septembrie 1939, urma să fie soluționată în modul următor: Uniunea Sovietică va înalta revendicările sale referitor la Basarabia numai atunci când o țară terță (Ungaria, Bulgaria) va formula pretenții teritoriale față de România și va începe realizarea lor. Independent, U.R.S.S. nu-și va asuma inițiativa în această problemă. În iunie 1940, Molotov a refuzat să accepte această interpretare (de către germani) a problemei Basarabiei, menționând că ea reprezintă doar un element separat și nu o condiție în general⁵⁸.

Așadar, în timpul negocierilor sovieto-germane din august 1939, Bucovina nici nu a fost amintită. Potrivit opiniei lui Vitalie Văratec, prin ocuparea Galiției de Est de către unitățile sovietice, segmentul frontierei sovieto-române s-a mărit semnificativ. Trupele sovietice se aflau prezente atât în preajma Nistrului, cât și pe

⁵⁴ Anton Moraru, *O „operație militară” necunoscută*, în „Moldova Socialistă”, Chișinău, 10 iunie 1990.

⁵⁵ Valeriu Fl. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia. 1918–1940*, Iași, Editura Junimea, 1991, p. 153; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. 2, part. II, (noiembrie 1933 – septembrie 1940), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 114–115.

⁵⁶ Arh. M.A.E., Fond 1920–1944/U.R.S.S. *Telegrame Moscova 1939–1940*, vol. 2, fil. 467, 470.

⁵⁷ Arh. M.A.E., Fond 71/U.R.S.S. 1920–1944, vol. 99/1940, fil. 44, 48, 64, 70, 136, 227–231; Arhiva Ministerului Apărării Naționale a României (în continuare se va cita Arh. M.Ap.N.), Fond *Armata 3*, dosar 105, fila 117; Arh. O.S.P.R.M., Fond 50, inv. 2, dosar 55, fil. 30–31.

⁵⁸ Vitalie Văratec, *Problema Bucovinei în perioada dintre semnarea protocolului adițional secret sovieto-german (23 august 1939) și nota ultimativă sovietică (26 iunie 1940)*, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anul VII, nr. 1/2000, p. 27.

linia Ceremuşului. Vulnerabilitatea strategică a spaţiului bucovinean, în eventualitatea unei ofensive sovietice din nord şi din est, nu a trecut neobservată de către Kremlin. În cazul ocupării doar a Basarabiei, Bucovina se transforma într-o zonă încercuită din mai multe părţi de trupele sovietice. În plus, legătura directă feroviară dintre Basarabia şi teritoriile poloneze recent ocupate, putea fi asigurată numai prin Bucovina, fapt care avea să determine mai târziu soarta ţinutului. Autorul presupune că ambiţiile imperialiste ale lui Stalin excludeau o altă soluţie decât ocuparea Bucovinei, simultan cu cea a Basarabiei. Perspectiva de a extinde prezenţa trupelor sovietice în Bucovina reprezenta un obiectiv strategic, deoarece U.R.S.S. dorea să-şi extindă armatele pe un alianament cât mai înaintat în centrul Europei⁵⁹. Despre faptul că Uniunea Sovietică nu considera graniţele Bucovinei ca finale indică şi faptul că conducerea sovietică refuza să accepte principii comune care ar asigura activitatea serviciilor de frontieră de pe ambele părţi, după modelul care exista pe linia Nistrului, în Basarabia⁶⁰.

Se poate presupune că, încă la semnarea Protocolului adiţional secret din vara anului 1939, diplomaţia sovietică pornea de la intenţia de a lărgi teritoriul U.R.S.S. spre vest, având în vedere vechile pământuri ale Imperiului Rus care i-au fost luate la sfârşitul Primului Război Mondial⁶¹. Cu toate acestea, deja în vara anului 1940, fiind sigură de inevitabilitatea unui război cu Germania, conducerea U.R.S.S. se pregătea de el, inclusiv în varianta de ofensivă⁶². Dat fiind faptul că petrolul este „sângele războiului”, conducerea sovietică planifica să efectueze lovituri asupra României – principalul furnizor al acestei materii pentru Germania –, lovituri ce ar fi dus la stagnarea maşinii de război germane⁶³. Deci, după părerea noastră, teritoriul Basarabiei îi era necesar Uniunii Sovietice ca un cap de pod pentru declanşarea unei ofensive spre bazinele petrolifere ale României, ceea ce ar fi adus o daună substanţială aprovizionării Germaniei cu combustibil⁶⁴.

⁵⁹ *Ibidem*, în „Glasul Bucovinei”, anul VI, nr. 4/1999, p. 42–43.

⁶⁰ *Ibidem*, în „Glasul Bucovinei”, anul VII, nr. 1/2000, p. 24.

⁶¹ Уильям Ширер, *Взлет и падение третьего рейха*. в 2-х т., Москва, Воениздат, 1991, т. 2, с. 577.

⁶² Дмитрий Волкогон, *Эту версию уже опровергла история // Известия*, 16 янв./1993; Юрий Горьков, *Готовил ли Сталин упреждающий удар против Гитлера в 1941 г.? // Новая и новейшая история*, № 3/1993, с. 29–45; *Готовил ли СССР превентивный удар?*; Из архивов Министерства Обороны СССР / Публ. Зюзина Е.И. // *Военно-исторический журнал* (în continuare – ВИЖ), № 1/1992, с. 7–29; Валерий Данилов, *Готовил ли Сталин нападение на Германию?* // *Комсомольская правда*, 4 янв./1992; Киселев В., *Упрямые факты начала войны // ВИЖ*, № 2/1992, с. 15–19;

⁶³ Виктор Суворов, *Ледокол. Кто начал вторую мировую войну?: Нефантастическая повесть-документ*, Москва, Изд-во Дом „Новое время”, 1993, с. 150.

⁶⁴ A se vedea: Serghei Hacman, *Problemele Basarabiei şi nordului Bucovinei în relaţiile sovieto-germane (iunie 1940 – iulie 1941). Aspecte geopolitice şi geostrategice*, în „Glasul Bucovinei». *Revistă trimestrială de istorie şi cultură*, Cernăuţi – Bucureşti, anul IV, nr. 4/1997, p. 24–31; Serghei Hacman, *Basarabia şi Bucovina în planurile strategice ale U.R.S.S. (anul 1940)*, în *Sovietizarea nord-vestului României*, Satu Mare, Editura Muzeului sătmărean, 1996, p.15–29; Serghei Hakman, *Problema Basarabiei şi a Bucovinei în relaţiile sovietico-române la începutul celui de-al*

În favoarea ipotezei referitoare la aplicarea loviturii principale – sau cel puțin acordarea unui rol esențial – în direcția României în planurile strategice ale Uniunii Sovietice, vorbește și modul în care au fost dislocate unitățile Armatei Roșii la frontierele de vest ale U.R.S.S., în iunie 1941, când conducerea sovietică a început realizarea nemijlocită a pregătirilor pentru un conflict armat cu Germania. Astfel, în primul eșalon strategic, căruia i-a revenit rolul unei „armate de invazie”⁶⁵, la frontierele României era desfășurată Armata a 9-a – formată în 1940 anume pentru înfăptuirea operațiunilor militare de alipire a Basarabiei la Uniunea Sovietică⁶⁶ – și Armatele a 12-a⁶⁷ și a 18-a⁶⁸. În al doilea eșalon strategic, care era considerat drept rezervă a Comandamentului general⁶⁹, la frontiera cu România se aflau Armatele a 19-a⁷⁰ și a 16-a⁷¹.

Astfel, s-a reliefat planul strategic al sovieticilor: cea mai puternică armată din primul eșalon strategic, Armata a 9-a, era îndreptată împotriva României, iar cea mai puternică armată din al doilea eșalon strategic, Armata a 19-a, desfășurată nemijlocit în spatele ei, tot împotriva României. Concomitent, corpurile aeropurtate ale Armatei Roșii erau desfășurate în așa fel încât puteau fi folosite fără dislocare: al 4-lea și al 5-lea – împotriva Germaniei, al 3-lea – contra României, primul și al doilea atât împotriva României, cât și împotriva Cehoslovaciei sau Austriei (constituind un pericol esențial pentru magistralele petroliere montane din România)⁷².

În direcția României se planifica să fie folosite și Flotila de pe Dunăre⁷³, Corpul al 9-lea cu destinație specială⁷⁴ și brigăzile zonei antiaeriene de sud⁷⁵. În plus, despre faptul că direcția românească în planurile de agresiune ale U.R.S.S. era prioritară, vorbește și faptul că, atunci când războiul a început nu așa cum se pregătea Stalin, de pe Frontul de sud-vest au fost transferate pe Frontul de vest

Doilea Război Mondial (1939–1940), în Ihor Burcut, Serghei Hakman, *Itinerarii culturale. Suceava – Hotin: Selecție de articole*, Asociația Centrul European de Resurse și Consultanță – Filiala Suceava, Cluj-Napoca, Editura Qual Media, 2009, p. 34–48; Сергій Гакман, *Бессарабія та Буковина між миром і війною (Питання Буковини та Бессарабії в міжнародних відносинах, 1917–1940 рр.)*: Монографія, Чернівці, Вид-во Зелена Буковина, 2009, с. 175–180.

⁶⁵ Александр Егоров, *Тактика и оперативное искусство РККА на новом этапе*. Предисловие // ВИЖ, № 10/1963, с. 31.

⁶⁶ Казаков Л., Токарев Н., *Славные традиции: Из истории Краснознаменного Одесского военного округа* // ВИЖ, № 10/1972, с. 83.

⁶⁷ Арушунян Б., *Боевые действия 12-й армии в начальный период войны* // ВИЖ, № 6/1973, с. 24.

⁶⁸ *Готовил ли СССР превентивный удар?...* // ВИЖ, № 1/1992, с. 28.

⁶⁹ Матвей Захаров, *Генеральный штаб в предвоенные годы*, Москва, 1989, с. 262.

⁷⁰ Иван Баграмян, *Так начиналась война*, Киев, Изд-во Днипро, 1975, с. 62.

⁷¹ Михаил Лукин, *Смоленское сражение* // ВИЖ, № 7/1979, с. 4.

⁷² Виктор Суворов, *Ледокол*, с. 116.

⁷³ *Ibidem*, с. 128–129

⁷⁴ Матвей Захаров, *op. cit.*, с. 272.

⁷⁵ Александр Колдунов, *Организация и ведение противовоздушной обороны по опыту начального периода Великой Отечественной войны* // ВИЖ, № 4/1984, с. 15.

Armatele a 16-a și a 19-a⁷⁶. Despre planificarea loviturii împotriva României vorbește și faptul că, deja la începutul războiului, acționând după planurile elaborate anterior, strategii sovietici își concentră atenția în direcția sud-vest, obținând succes chiar în cele mai catastrofale direcții de acțiune ale Armatei Roșii⁷⁷.

În pofida datelor destul de convingătoare despre concentrarea trupelor sovietice la frontiera cu România, ideea folosirii teritoriului Basarabiei în planurile strategice ale U.R.S.S., în prima perioadă a celui de-al Doilea Război Mondial, în calitate de cap de pod pentru lovitura asupra petrolului românesc, este, în prezent, doar o ipoteză, asupra căreia istoricii ar trebui să depună încă un mare efort.

Luând în considerație ipoteza expusă mai sus, devine evidentă însemnătatea pe care o avea pentru Uniunea Sovietică includerea în imperiu, concomitent cu Basarabia, a nordului Bucovinei, deoarece U.R.S.S. obținea o legătură feroviară directă din Chișinău, prin Cernăuți, spre Lvov⁷⁸. Interesul U.R.S.S. față de această magistrală poate fi găsit și în faptul că, după intrarea armatelor sovietice în Bucovina, a fost necesară doar o zi pentru restabilirea traficului feroviar Lvov – Cernăuți⁷⁹. Într-o scrisoare către secretarul de stat Weitzeker, din 11 iulie 1940, Schulenburg sublinia: „După cum se știe, guvernul sovietic își justifică pretențiile prin faptul că Bucovina este populată de ucraineni. Dar întrucât aceasta se referă doar la partea de nord a teritoriului, Uniunea Sovietică s-a mulțumit, în cele din urmă, numai cu această parte. Eu nu pot scăpa de senzația că inspiratorii și autorii cerințelor de a ceda Bucovina de Nord au fost cercurile ucrainene de la Kremlin”. După afirmația lui Schulenburg, în timpul negocierilor, Stalin a fost gata să facă unele concesii în alte părți ale frontierei cu Germania, totodată considerând ca imposibil să facă așa ceva în regiunile „unde locuiesc ucrainenii”. Potrivit opiniei ambadorului, o asemenea desfășurare a evenimentelor a fost posibilă datorită influenței tânărului diplomat Pavlov, pe care Stalin îl numea „micul nostru ucrainean”⁸⁰. Considerăm că acest Pavlov nu a jucat un rol esențial în soluționarea problemei respective. Se poate presupune că motivul principal trebuie căutat în importanța pe care conducerea sovietică o atribuia capului de pod basarabean și asigurării lui cu comunicații. Poate nu chiar întâmplător, printre primele persoane arestate imediat după intrarea Armatei Roșii în Cernăuți erau funcționarii căii ferate românești⁸¹.

⁷⁶ Юрий Горьков, *op. cit.*, c. 39.

⁷⁷ Vezi Serghei Hakman, *Problema Basarabiei și a Bucovinei în relațiile sovieto-germane (iunie 1940 – iulie 1941). Aspecte geopolitice și geostrategice*, în „Sargetia – Acta Musei Devensis”, vol. XXV, 1992–1994, p. 866–867.

⁷⁸ *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p. 15.

⁷⁹ „Правда”, 4 юл./1940.

⁸⁰ *Diplomația cotropitorilor. Repercusiunile ei asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord: Culegere de documente*, alcătuită și tradusă din limba rusă de A. Blanovschi, Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. 158–159.

⁸¹ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 102.

În ceea ce privește motivele modificărilor teritoriale în regiunea orașului Herța și împrejurimilor lui, dispunem de foarte puține informații. O anumită explicație se poate găsi în telegrama comandamentului Armatei a 3-a române, din 29 iunie 1940, expediată de colonelul Halunga. În ea se remarcau, în special, următoarele: „Locotenentul trimis de colonelul Atanasiu (comandantul grupării tactice de pe masivul păduros Herța) să ia contactul cu elementele ruse, intrate în Herța, a comunicat că rușii au declarat că ei au greșit că au mers până la Herța”⁸². Regele României, Carol al II-lea, remarca, în notele zilnice, că orice încercare de a hotărî această problemă n-a avut succes: „Cum ne așteptam, U.R.S.S. nici nu vrea să vorbească despre Herța”⁸³. Cu părere de rău, în istoriografia sovietică – ca și în cele din noile state formate după destrămarea U.R.S.S. –, despre aceste evenimente nici nu se amintește. În ceea ce privește presupunerea că aceste schimbări teritoriale s-au făcut datorită unei erori, ea, după părerea noastră, nu este convingătoare. Mult mai convingătoare pare a fi presupunerea făcută de Gh. Davidescu în telegrama cifrată trimisă din Moscova Ministerului de Externe, la 5 iulie 1940: „Se pare că linia de la Herța este cerută de militarii sovietici ca asigurare a liniei de cale ferată de la Sulița”⁸⁴. Posibil, comandamentul sovietic avea intenția de a înainta pe această linie și mai departe. Un martor ocular relatează: „După ce la 29 iunie au «cucerit» astfel Herța, [trupele sovietice – n. n.] au încercat să-și continue drumul, dar, la 11 km distanță de Herța, la punctul denumit «Stejarul», îi așteapta colonelul Botă, comandantul Regimentului de artilerie din Bacău, cu șoseaua minată și cu obstacole antitanc. Românii nu mai așteaptă și trag o salvă de avertisment cu unul dintre tunuri. Rușii ridică un steag alb, deschid trapa de la un tanc, iar un ofițer întreabă nevinovat: «De ce trageți?» Înțelegând că nu vor mai putea înainta, se opresc, își cer scuze «c-au greșit» ajungând până aici, dar aceasta nu i-a oprit ca, îndată ce au coborât, să bată chiar acolo țăruii de frontieră”⁸⁵.

Să nu uităm nici de faptul că conducerea sovietică a ales un moment foarte prielnic pentru înaintarea revendicărilor teritoriale față de România: în Europa de Est se desfășurau acțiuni militare. Eventualii pași ai Germaniei în favoarea României fuseseră blocați de acorduri secrete. În aceste condiții, un conflict armat în sud-estul Europei era în primul rând în defavoarea Berlinului, datorită și faptului că România continua să rămână pentru el un important furnizor de produse agricole și agenți energetici. Anume din această cauză, Germania s-a dovedit a fi atât de îngăduitoare, consimțind să transmită către U.R.S.S., afară de Basarabia, și partea de nord a Bucovinei, deși considera acest fapt drept o încălcare a acordurilor la care ne-am referit. Germania chiar a consimțit să-și exercite influența asupra

⁸² Arh. M.Ap.N., Fond *Microfilme*, Rola II.1.994, cadr. 409.

⁸³ Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*, București, Editura ALL, 1993, p. 84.

⁸⁴ Arh. M.A.E., Fond 1920–1944/U.R.S.S., *Telegrame Moscova 1939–1940*, vol. 3, fila 12.

⁸⁵ Ion Gherman, *op. cit.*, p. 83–84.

României cu scopul ca aceasta să accepte condițiile Uniunii Sovietice.

Referitor la factorul etnic, menționăm că mai târziu el nu era, în genere, luat în considerație de diplomația sovietică. G. Hilgher, consilier al Ambasadei germane de la Moscova, scria în memoriile sale: „Includerea Bucovinei de Nord în componența Uniunii Sovietice constituia o încălcare a acordurilor germano-sovietice. Când ambasadorul i-a exprimat lui Molotov un protest împotriva acestui act, acesta nu numai că a încercat să îndreptățească pasul sovietic, dar și a adăugat că, în caz că guvernul sovietic va manifesta un interes față de includerea și a Bucovinei de Sud, el [guvernul sovietic, n. n. – S. H.] așteaptă sprijin din partea guvernului german”⁸⁶. Deja după „alipire” – acest termen a fost folosit de două ori de Veaceslav Molotov în raportul său la Sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S., pe data de 1 august 1940⁸⁷ – și după adoptarea legii cu privire la includerea părții de nord a Bucovinei și a județelor Hotin, Cetatea Albă și Izmail ale Basarabiei în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene⁸⁸, Moscova, contrar principiului etnic, a ridicat din nou chestiunea părții de sud a Bucovinei. Astfel, în timpul negocierilor cu Hitler, la 13 noiembrie 1940, Molotov – căruia i-a revenit „onoarea dubioasă” de a fi singurul dintre conducătorii politici sovietici care i-a strâns mâna lui Hitler⁸⁹ – a declarat că, în noile împrejurări, „Germania trebuie să înțeleagă cointeresarea rușilor în Bucovina de Sud”. Führerul a răspuns la aceasta că, „dacă chiar numai o parte din Bucovina va rămâne sub stăpânirea Rusiei, apoi și aceasta va fi o cedare considerabilă din partea Germaniei. În corespundere cu înțelegerea orală, fostul teritoriu austriac trebuie să facă parte din sfera de influență germană. În afară de aceasta, teritoriile care au intrat în zona rusească au fost indicate cu numele, de exemplu, Basarabia. Referitor la Bucovina, în acord nu există niciun cuvânt”⁹⁰.

Raportul de forțe în estul Europei în această perioadă se deosebea de cel din iunie 1940. Mai înainte de aceste evenimente, la 26 august, Hitler a dat ordin să fie transferate din Occident în Polonia 10 divizii de infanterie și două divizii de tancuri. Trupele de tancuri, după ordinul lui Hitler, trebuiau să fie desfășurate la sud-estul Poloniei în așa mod, ca să aibă posibilitatea de a interveni în caz de necesitate pentru a apăra regiunile petrolifere române⁹¹. Deci, sudul Bucovinei devine un măr al discordiei⁹² sau o fisură esențială – după părerea lui Florin

⁸⁶ Густав Хильгер, *1939-й: свидетельства очевидца* // Дипломатический ежегодник. 1989, Москва, Изд-во Международные отношения, 1990, с. 329.

⁸⁷ „Правда”, 2 авг./1940.

⁸⁸ „Известия”. 9 авг./1940.

⁸⁹ Roy Medvedev, *Oamenii lui Stalin*, București, Editura Meridiane, 1993, p. 102.

⁹⁰ СССР–Германия. 1939–1941, т. 2, с. 113.

⁹¹ Курт фон Типпельскирх, *История второй мировой войны*, в 2-х т., Санкт-Петербург, Изд-во Полигон, т. 2. 1943–1945, с. 185.

⁹² Gh. Cioranescu, *Basarabia în politica externă a României. (1944–1986)*, în „Patrimoniu”, 1991, p. 17.

Constantiniu, prima fisură⁹³ – în relațiile dintre Stalin și Hitler. Cum își amintea mai târziu generalul Kurt von Tippelskirh, „în lumina evenimentelor ulterioare pare neclar, aștepta oare Hitler de la această vizită o îmbunătățire a relațiilor ruso-germane sau tratativele cu Molotov îi erau necesare mai mult pentru a-și întări propria părere despre necesitatea de a căuta, în 1941, un conflict cu Uniunea Sovietică”⁹⁴?

Pe parcursul soluționării problemelor etno-teritoriale din prima jumătate a secolului al XX-lea, legate de Bucovina și împrejurimile ei, s-a invocat, nu o singură dată, necesitatea schimbărilor de frontiere. Argumentările părților erau diferite, inclusiv erau încercări de a folosi principiul etnic. Mai ales acest argument era folosit de partea sovietică în timpul negocierilor sovieto-germane, referindu-se foarte insistent, deși destul de stângaci, la problema ucraineană. În acest context, ar trebui să ne amintim de fraza rostită de Stalin în momentul în care i-a înmănat lui von Schulemburg textul comunicatului comun sovieto-german, după intrarea trupelor sovietice în Polonia, în toamna anului 1939: „Dar să nu uitați că nici românii antici nu intrau în luptă goi, ci se apărau cu scuturile. Și astăzi, rolul acestor scuturi, care ne apără de opinia publică a popoarelor noastre, îl joacă comunicatele alcătuite cu măiestrie”⁹⁵.

Așadar, în procesul soluționării problemelor teritoriale destul de complicate în sud-estul Europei – inclusiv ale Bucovinei –, părțile foloseau acest factor etnic ca pe un „scut” pentru a se apăra de opinia publică. În spate lui, se găseau interesele geopolitice, economice, geostrategice, un rol deosebit printre ele având liniile de cale ferată și alte comunicații.

⁹³ Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 1991, p. 104–105.

⁹⁴ Курт фон Типпельскирх, *op. cit.*, т. 2, 1943–1945, с. 118.

⁹⁵ Густав Хильгер, *op. cit.*, с. 318.